

Яроцький В. Л.,

завідувач кафедри цивільного права № 2
Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого, член-кореспондент НАПрН
України, заслужений діяч науки і техніки
України, доктор юридичних наук, професор

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЯК ЦИВІЛІСТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

1. Правове регулювання як вихідна, базова категорія, що дає змогу виявити особливості впливу права на регламентовані ним суспільні відносини, характеризується множинністю підходів до її визначення і в інструментальній теорії права трактується неоднозначно. Правове регулювання розглядається як «встановлення правових норм і підпорядкування останнім відповідних суспільних відносин шляхом направлення поведінки їх учасників», «усі форми впливу права на свідомість і поведінку людей». У більш пізніх за часом дослідженнях правове регулювання пропонують розглядати як «результативний, нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини спеціальної системи власне правових засобів (норм права, правовідносин, актів реалізації і застосування)», «застосування норм права, інших юридичних засобів для впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування і прогресивного розвитку, а також впливу на поведінку людей», «цілеспрямований вплив на поведінку людей і суспільні відносини за допомогою правових (юридичних) засобів». Правове регулювання розглядається в теорії права і як різновид управлінського процесу.

2. Виходячи з наведених загальнотеоретичних визначень, у найбільш загальному вигляді правове регулювання у приватноправовій сфері можна охарактеризувати як регламентаційний вплив на особисті немайнові і майнові відносини цілісної системи правових засобів, що забезпечує упорядкованість фактичної поведінки їх учасників. Загальновідомо, що правове

регулювання охоплює регулятивним впливом не всі суспільні відносини, а тільки ті з них, що об'єктивно потребують упорядкування. Окремі їх групи в сукупності визначають предмет правового регулювання кожної із галузей права взагалі і цивільного права зокрема. Предмет правового регулювання становлять суспільні відносини, що за своєю природою можуть піддаватися нормативно-організаційному впливу і в конкретно-історичних умовах вимагають регламентації.

3. В теорії права питання про предмет правового регулювання належить до дискусійних. Разом з тим, у приватноправовій сфері віднесення особистих немайнових і майнових відносин (цивільних відносин), окремою групою яких є і правові зв'язки, пов'язані з випуском та обігом цінних паперів до таких, що об'єктивно потребують регламентації і тому становлять предмет цивільно-правового регулювання, визначено на законодавчому рівні (ч. 1 ст. 1 ЦК України). Правове регулювання як процес упорядкування особистих немайнових і майнових відносин, заснованих на юридичній рівності, вільному волевиявленні і майновій самостійності їх учасників, забезпечується взаємодією статичних і динамічних аспектів його регламентаційного впливу. Правове регулювання цивільних відносин у динамічному аспекті є неможливим без характерного для нього механізму реалізації цього впливу. Основні теоретичні засади механізму забезпечення впливу норм права на суспільні відносини були розглянуті на рівні загальної (інструментальної) теорії права, а їх загальнометодологічний характер припускає можливість їх застосування і в цивілістичних дослідженнях.

4. Для позначення структурно-динамічних аспектів нормативно-організаційного впливу права на суспільні відносини, що підлягають регламентації, понятійний апарат теорії права було збагачено категорією «механізм правового регулювання», що має міжгалузеве значення. Вона була термінологічно сконструйована і введена в правовий вжиток Н. Г. Александровим. Аналізуючи питання регулятивного впливу права на регламентовані ним суспільні відносини, він запропонував розглядати її як категорію, що

опосередковує взаємодію комплексу правових засобів, котрі забезпечують динаміку (рух) правовідносин. Відомі й інші підходи до визначення її особливостей. С. С. Алексєєв визначає механізм правового регулювання як «взяту в єдності систему правових засобів, за допомогою якої забезпечується результативний правовий вплив на суспільні відносини». Р. К. Русинов і А. П. Семітко пропонують розглядати механізм правового регулювання як «систему юридичних засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання». На думку А. В. Малька, «механізм правового регулювання — це система правових засобів, організованих найбільш послідовним способом із метою подолання перешкод, що стоять на шляху задоволення інтересів суб'єктів права». Із аналізу наведених визначень випливає, що загальним для них є розгляд механізму правового регулювання саме як системи правових засобів, за допомогою яких здійснюється процес результативного правового впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування (власне їх правового регулювання).

5. Специфіка механізму правового регулювання, за допомогою якого здійснюється впорядкування особистих немайнових та майнових відносин (цивільних відносин) полягає у широкому використанні поряд із нормативним регулюванням додаткових регуляторів. Ця теза неодноразово обґрунтовувалась у цивілістичній літературі і на сьогоднішній день ніким не оспорується. Привнесення у сферу правового регулювання приватних відносин додаткового рівня регуляторів (акти саморегулювання, звичаї, звичаї ділового обороту, акти локального регулювання тощо), з урахуванням доробку загальної (інструментальної) теорії права, дозволяє поставити проблему структурно-функціональних ускладнень в механізмі правового регулювання цивільних відносин.